

สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พิมพ์ครั้งที่ 2

ชุมชนศึกษา Community Study

ธีระภัทรา เอกพาณิชย์สวัสดิ์

ชุมชนศึกษา (Community Study)

ธีระภัทรา เอกผาชัยสวัสดิ์

เลขทะเบียน	M 0127737
วันลงทะเบียน	11 ส.ย. 2555
เลขเรียกหนังสือ	902 5 6695 2555 ค1

สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
2554

600.-

ธีระภัทรา เอกพาณิชย์สวัสดิ์

ชุมชนศึกษา / ธีระภัทรา เอกพาณิชย์สวัสดิ์

1. ชุดต้นฉบับ 2. การชำระจากสิ่งพิมพ์

307

SBN 978-974-03-2660-9

พ.ศ. 1454/2

สรรคุณแห่งวิชาการ ผู้สัจจคม

www.ChulaPress.com

Knowledge to All

ลิขสิทธิ์ของสำนักพิมพ์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พิมพ์ครั้งที่ 1 จำนวน 1,000 เล่ม พ.ศ. 2553

พิมพ์ครั้งที่ 2 จำนวน 1,000 เล่ม พ.ศ. 2554

การผลิตและการลอกสิ่งพิมพ์นี้ถือว่าผิดกฎหมายโดยทั้งสิ้น

ต้องได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรจากสำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผู้จัดจำหน่าย ศูนย์หนังสือแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ถนนพญาไท เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330

สาขา **ศาลาพระเกี้ยว** โทร. 0-2218-7000-3 โทรสาร 0-2255-1441
สยามสแควร์ โทร. 0-2216-9381 โทรสาร 0-2254-9495
ม.นเรศวร จ.พิษณุโลก โทร. 0-5526-0162-4 โทรสาร 0-5526-0165
ม.เทคโนโลยีสุรนารี จ.นครราชสีมา โทร. 0-4421-6131-4 โทรสาร 0-4421-6135
ม.บูรพา จ.ชลบุรี โทร. 0-3839-4855-9 โทรสาร 0-3839-3239
โรงเรียนนายร้อย จปร. จ.นครนายก โทร. 0-3738-9023 โทรสาร 0-3738-9023
จัตุรัสจามจุรี (CHAMCHURI SQUARE) ชั้น 4 โทร. 0-2160-5301-2 โทรสาร 0-2160-5304
รัตนานิเบิร์ต (แยกแคราย) โทร. 0-2950-5403-9 โทรสาร 0-2950-5405
Call Center (เค็ดสง) โทร. 0-2255-4433 <http://www.chulaonline.com>

เครือข่าย **ศูนย์หนังสือ ม.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย** โทร. 0-5351-7020-4 โทรสาร 0-5331-7025
ศูนย์หนังสือ ม.วลัยลักษณ์ จ.นครศรีธรรมราช โทร. 0-7567-3648-51 โทรสาร 0-7567-3652
ร้านหนังสือบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) งามเก่าเลข 43/1 โทร. 0-2538-2573 โทรสาร 0-2539-7291
ศูนย์หนังสือ ม.ราชภัฏเวียงชัย จ.เชียงราย โทร. 0-537746000
ศูนย์หนังสือ ม.อุบลราชธานี จ.อุบลราชธานี โทร. 0-4535 3 40, 0-4528 8400 ต่อ 1823
โทรสาร 0-4535-3145
ศูนย์หนังสือ ม.ราชภัฏสุราษฎร์ธานี จ.สุราษฎร์ธานี โทร. 0-7736-5466, 0-7791-3333 โทรสาร 0-7736-5485
ศูนย์หนังสือโรงเรียนเทคโนโลยีไออาร์พีซี จ.ระยอง โทร. 0-3889-9130-2 ต่อ 331
โทรสาร 0-3889-9130 ต่อ 301

ร้านค้า, หนังสือเข้าชั้นเรียน ติดต่อแผนกขายส่ง สาขารัตนานิเบิร์ต (แยกแคราย) โทร. 0-2950-5408-9 โทรสาร 0-2950-5406

สงวนลิขสิทธิ์ การพิมพ์ โดยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พิสูจน์อักษร : ปุณณิศา บุญเยี่ยม

ออกแบบปกและรูปเล่ม : ชวิมลพร นามนุญชาน โทร. 08-8800-9455, 0-2945-1317

พิมพ์ที่ : บริษัทเนอคทีฟ จำกัด โทร. 0-2215-7636 7620 โทรสาร 0-2214-0338

คำนำพิมพ์ครั้งที่ 2

ตำรา ชุมชนศึกษา เล่มนี้ ได้รับการตอบรับเป็นอย่างดีจากการพิมพ์ครั้งที่ 1 จนทำให้ต้องมีการตีพิมพ์เป็นครั้งที่ 2 ภายในเวลา 3 ปี เหตุผลประการหนึ่งอาจเป็นเพราะว่าในภาพรวมตำราทางวิชาการเล่มนี้ ประกอบด้วยเนื้อหาที่นอกเหนือจากความรู้เกี่ยวกับชุมชนและการศึกษาชุมชน และการศึกษาชุมชนที่ค่อนข้างครอบคลุม ครอบคลุมและละเอียด

ผู้เขียนขอขอบพระคุณคณาจารย์ นักศึกษาปริญญาโท ผู้สนใจสั่งซื้อและเพื่อน ๆ ที่ใช้ตำรานี้ในการยังประโยชน์ในการศึกษา การได้ใช้ประยุกต์ใช้แนวคิดวิธีคิดอันมีค่าในทฤษฎีที่วางและปรับแก้สิ่งนั้นจะก่อให้เกิดการพัฒนาชุมชนในประเทศไทย นับเป็นผลกระทบดีอันประเสริฐที่จะบังเกิดผลดีต่อส่วนรวม ขอทุกท่านได้ประสบความสำเร็จและได้รับผลคือความเจริญก้าวหน้าทางวิชาการ อีกทั้งประสบความสำเร็จอันพึงประสงค์ทุกประการ

ธีระภักทวา เอกฉัตรชัยสวัสดิ์

พฤษภาคม 2554

กํานำพิมพ์ครั้งที่ 1

ผลงานวิชาการการศึกษารวมชนเล่มนี้ ได้รับการประมวลและสังเคราะห์ข้อมูลโดยการรวบรวมความรู้จากเอกสารต่าง ๆ ทั้งในลักษณะของตำรา งานวิจัย วิทยานิพนธ์ รายงาน และคู่มือการปฏิบัติงานของนักพัฒนา และที่สำคัญ เนื้อหาบางส่วนได้จากการเก็บข้อมูลที่มีทำการสอนเกี่ยวกับชุมชนมาเป็นเวลาหลายสิบปี

การประมวลองค์ความรู้ของตำราเล่มนี้ เน้นการศึกษาสถานการณ์ขององค์ความรู้ด้านชุมชนและชุมชนศึกษา ตั้งแต่ความเป็นมาของชุมชนและชุมชนศึกษา แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับชุมชนศึกษา วิถีวิทยาชุมชน การเก็บรวบรวมข้อมูล (วิธีการศึกษารวมชน) เทคนิคที่ช่วยในการศึกษารวมชน การศึกษาและวิเคราะห์ชุมชน และโดยเฉพาะแนวคิดการพัฒนาที่รับเปลี่ยนแปลงบางทศวรรษใหม่ในการพัฒนา ที่นำไปสู่วิถีวิทยาชุมชนที่ต้องปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับการศึกษาสภาพความเป็นจริง และสถานการณ์ของการศึกษารวมชนทั้งในปัจจุบันและแนวโน้มในอนาคต

ดังนั้น นักวิชาการนักวิจัยนักพัฒนาชุมชน จำเป็นต้องมีความเข้าใจถึงสถานการณ์ชุมชน ด้านการศึกษาชุมชนและทั้งในอดีต - ปัจจุบันและแนวโน้มในอนาคต ซึ่งมีความสำคัญด้านรับการศึกษาชุมชนอย่างมาก เพราะว่าการจะศึกษาชุมชนด้วยกระบวนการ วิธีการอย่างไรและมีเครื่องมือที่เหมาะสมอะไรบ้างนั้น เป็นเรื่องของการทำงานทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงของชุมชนสังคม หรือการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการพัฒนาที่ผ่านมานั้นเอง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ มาตรการ (Means) ต้องสอดคล้องกับเป้าหมาย (Ends) นั่นเอง

ผู้เขียนเชื่อว่า เนื้อหาสาระของหนังสือเล่มนี้จะช่วยให้ผู้อ่านเกิดความรู้ความเข้าใจและการนำไปประยุกต์ใช้ในด้านการศึกษาและพัฒนาชุมชนให้มีประสิทธิภาพขึ้นได้ ทั้งนี้ ผู้เขียนได้นำเสนอเนื้อหาสาระให้ทันสมัยและครบครันตามสถานการณ์ในปัจจุบันและอนาคตทั้ง "ชุมชน" และ "วิถีวิทยา" จึงหวังว่าจะได้รับการชี้แนะจากผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านและมีความยินดีเป็นอย่างยิ่งในการที่จะปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น

ท้ายสุดนี้ ผู้เขียนสำนึกในพระคุณของเจ้าของเอกสาร ตำรา งานวิจัย วิทยานิพนธ์ และบทความวารสารทั้งหลายที่ได้ใช้อ้างอิง และขอขอบคุณประบวนการในด้านการศึกษาวิจัย และพัฒนารวมชน ตลอดจนการสนับสนุนสาขาวิชาเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนและระเบียบวิธีวิจัยต่าง ๆ ที่ได้หลอมหลอมองค์ความรู้บนสิ่งกลมและตกผลึกกันจนกรองออกมาเป็นความสำเร็จของหนังสือเล่มนี้

ธีระกิตตา เขมมาพัชร์สวัสดิ์

เมษายน 2553

สารบัญ

คำนำ

สารบัญ

สารบัญภาพ

สารบัญตาราง

บทที่ 1	บทนำ : แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนศึกษา	1
	ความนำ	1
	แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับชุมชนศึกษา	2
	หลักการของชุมชนศึกษา	10
	กระบวนการของการศึกษาชุมชน	20
	ความจำเป็นในการศึกษาชุมชน	22
	วัตถุประสงค์ของชุมชนศึกษา	25
	ประเภทของชุมชนศึกษา	28
	เป้าหมายของชุมชนศึกษา	35
	คุณค่าของชุมชนศึกษา	36
	ความเป็นมาของชุมชนศึกษา	40
	สภาพภาพงานวิจัยเกี่ยวกับชุมชนศึกษา	52
	บทสรุป	55
บทที่ 2	ความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับความเป็นชุมชน	57
	ความนำ	57
	ความหมายของชุมชน	58
	ลักษณะของความเป็นชุมชน	71
	ลักษณะสำคัญเกี่ยวกับชุมชน	74
	ความเป็นมาของชุมชน	94
	แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนในมิติต่าง ๆ	100
	บทสรุป	120

บทที่ 3	แนวคิดและทฤษฎีชุมชนศึกษาในระดับมหภาค	123
	ความนำ	123
	แนวคิดและทฤษฎีด้านการพัฒนา	124
	แนวคิดและทฤษฎีชุมชนศึกษาในระดับมหภาค	127
	ชุมชนศึกษาแนววัฒนธรรมชุมชนในประเทศไทย	127
	- กำเนิดของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน	128
	- แนวคิดและปรัชญาของการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน	132
	- วิธีการศึกษาแนววัฒนธรรมชุมชน	150
	- ข้อเสนอแนะแนววัฒนธรรมชุมชนสำหรับ สังคมไทย	156
	ชุมชนศึกษาแนวเศรษฐศาสตร์การเมือง	167
	- ปรัชญาและแนวคิดของการศึกษาชุมชน แนวเศรษฐศาสตร์การเมือง	167
	- วิธีการศึกษาชุมชนแนวเศรษฐศาสตร์การเมือง	169
	การสังเคราะห์และสรุปภาพรวมแนวคิดที่ใช้ในการศึกษาและ พัฒนาสังคมไทย	182
	บทสรุป	192
บทที่ 4	แนวคิดและทฤษฎีชุมชนศึกษาในระดับจุลภาค	193
	ความนำ	193
	รูปแบบแนวคิดและทฤษฎีในชุมชนศึกษา	194
	แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในชุมชนศึกษา	195
	- ชาติพันธ์ุวรรณำ	195
	- ทฤษฎีปรากฏการณ์วิทยา	200
	- วิธีการสืบสวนแบบการค้นพบด้วยตนเอง	206
	- วิธีการทางมานุษยวิทยาหรือชาติพันธุ์วิทยา	209
	- ทฤษฎีโครงสร้าง – หน้าที่	213
	- ทฤษฎีการกระทำระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์	223
	- ทฤษฎีระบบ	228
	- ทฤษฎีการขัดแย้ง	238

242	- ทฤษฎีจิตนิยมจิตวิทยา	242
243	- ทฤษฎีการตีความหมาย หรือศาสตร์แห่งการตีความ	243
246	- แนวคิดการเชิงจุดอื่น	246
249	- ทฤษฎีวิพากษ์	249
251	- แนวคิดหลังสมัยใหม่	251
257	บทสรุป	257
บทที่ 5	วิธีการศึกษาชุมชน	259
259	ความนำ	259
260	การเก็บรวบรวมข้อมูล	260
263	วิธีการศึกษาชุมชน	263
263	วิธีการศึกษาชุมชนแบบทั่วไป	263
263	- การใช้แบบสอบถาม	263
265	- การสังเกตการณ์	265
281	- การสัมภาษณ์	281
292	- การสนทนากลุ่ม	292
304	- การใช้ข้อมูลเอกสารที่มีอยู่แล้ว	304
305	- การปฏิบัติการภาคสนาม	305
309	- การสำรวจข้อมูลพื้นฐานในครัวเรือน หรือการสำรวจทางสังคมและการทำแผนที่	309
313	- แผนที่มโนคติ	313
318	- การศึกษาแบบผสมผสาน	318
319	วิธีการศึกษาชุมชนแบบมานุษยวิทยา	319
319	- แผนที่เดินดิน	319
321	- ผังเครือญาติ	321
322	- การจัดทำผังโครงสร้างองค์กรชุมชน	322
324	- ปฏิทินชุมชน	324
326	- ประวัติศาสตร์ชุมชน	326
326	- ประวัติชีวิตบุคคลในชุมชน	326
327	บทสรุป	327

บทที่ 6	เทคนิคการศึกษาชุมชน	329
334	ความนำ	329
335	กระบวนการค้นหาใหม่ของผู้วิจัยวิทยาเพื่อการศึกษาชุมชน	330
336	เทคนิคการศึกษาชุมชน	333
337	เทคนิคการศึกษาชุมชนแบบมีส่วนร่วม	340
338	- การประเมินสภาวะชุมชนแบบมีส่วนร่วม	345
339	- การศึกษาวิเคราะห์ระบบชุมชน	353
340	- การวิเคราะห์ระบบนิเวศเกษตร	356
341	- การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม	358
342	- การวิเคราะห์ชุมชนด้วยความละเอียดอ่อน	377
343	- เทคนิคเอไอซี (AIC)	382
344	- เทคนิคการวิเคราะห์สี่วิถี (SWOT)	386
345	- กระบวนการเรียนรู้ทางสังคม	393
346	บทสรุป	396
บทที่ 7	การศึกษาและวิเคราะห์ชุมชน	399
400	ความนำ	399
401	ความหมายของการวิเคราะห์ชุมชน	400
402	แนวคิดการศึกษาและวิเคราะห์ชุมชน	402
403	หลักการศึกษาและวิเคราะห์ชุมชน	404
404	ประเภทของการศึกษาและวิเคราะห์ชุมชน	415
405	กรอบแนวคิดในการศึกษาและวิเคราะห์ชุมชน	421
406	การวิเคราะห์ข้อมูลในการศึกษาและวิเคราะห์ชุมชน	440
407	บทสรุป	474

บทที่ 8	บทสรุปและแนวโน้มในอนาคตเกี่ยวกับชุมชนศึกษา	475
	ความนำ	475
	บทสรุป	477
	แนวโน้มในอนาคต	479
	แนวโน้มในอนาคตเกี่ยวกับชุมชน	481
	- แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนในอนาคต	481
	- แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนหลังสมัยใหม่	489
	แนวโน้มในอนาคตเกี่ยวกับชุมชนศึกษา	494
	- แนวคิดเกี่ยวกับวิสัยทัศน์และการสร้างกระบวนทัศน์ใหม่ ในชุมชนศึกษา	498
	- ยุทธศาสตร์ของการศึกษาชุมชน	501
	- กระบวนทัศน์ทางเลือกของวิริวิทย์ศึกษาชุมชน	511
	การศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนา	528
	- การศึกษาชุมชนกับการวางแผนงานพัฒนา	528
	- การศึกษาชุมชนกับแผนแม่บทชุมชน	532
	ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาศาสนาชุมชนในอนาคต	536
	ภาคผนวก	551
	คู่มือการจัดทำรายงานการศึกษาและวิเคราะห์ชุมชน	553
	บรรณานุกรม	563
ดัชนี	ดัชนีภาษาไทย	589
	ดัชนีภาษาอังกฤษ	597
ประวัติผู้เขียน		612

